УДК 378.147:004
DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-7-22

Шелевер Оксана Василівна,
ORCID ID: 0000-0003-2200-5382
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородського національного університету»

Капітан Лариса Іванівна,
ORCID ID: 0000-0001-5035-8164
докторка історичних наук, професорка,
професорка кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби
ДВНЗ «Ужгородського національного університету»

Бордіян Ярослав Ігорович,
ORCID ID: 0009-0002-7720-790X
кандидат наук з державного управління,
директор Львівського обласного центру соціальних служб,
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

INFORMATION COMPETENCE AS A BASIS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A MODERN TEACHER

У статті авторами проаналізовані основні дефініції «компетентність» і «інформаційна компетентність. Зазначено, що сучасний світ стрімко змінюється, а з ним і вимоги до викладача (педагога). Якщо раніше викладач був носієм знань, то сьогодні він – фасилітатор навчання, який допомагає здобувачам самостійно здобувати знання і навички в інформаційному просторі. Встановлено, що однією із ключових компетентностей, необхідних для успішної роботи викладача в таких умовах, є інформаційна компетентність. Інформаційні технології стали невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, сприяючи розвитку особистості як активного учасника інформаційного суспільства, здатного створювати нові знання та ефективно використовувати їх для вирішення різноманітних завдань.

Автори визначають інформаційну компетентність викладачів (педагогів) як здатність адаптувати наукову інформацію до специфіки педагогічного процесу, формулювати педагогічні проблеми та використовувати різноманітні інформаційно-комунікативні засоби для їх розв'язання

Авторами у статті проаналізовані основні компоненти інформаційної компетентності викладача. Визначені ключові педагогічні складові, як глибоке розуміння педагогічних можливостей інформаційних технологій, здатність розробляти і використовувати інноваційні методи навчання, вміння створювати інформаційно-освітнє середовище, урахування якісного рівня початкової «вхідної» інформаційної компетентності особистості педагога та інші. У результаті наукових досліджень проаналізовані вимоги, які пред'являються до сучасного викладача у контексті розвитку інформаційної компетентності здобувачів, зокрема грунтовне володіння інформаційними технологіями, здатність інтегрувати інформаційні технології в освітній процес, розвиток навичок критичного мислення у здобувачів, розвиток своїх цифрових навичок.

Ключові слова: компетентність, інформаційна компетентність, інформатизація, інновації, педагогічні складові, освітній процес.

The article analyzes the basic definitions of "competence" and "information competence". It is noted that the modern world is changing rapidly, and with it the requirements for a teacher (educator). If earlier a teacher was a carrier of knowledge, today he or she is a facilitator of learning who helps students to acquire knowledge and skills in the information space on their own. It has been established that one of the key competencies necessary for the successful work of a teacher in such conditions is information competence. Information technology has become an integral part of the modern educational process, contributing to the development of the individual as an active participant in the information society, capable of creating new knowledge and effectively using it to solve various problems.

The authors define the information competence of teachers as the ability to adapt scientific information to the specifics of the pedagogical process, formulate pedagogical problems and use various information and communication tools to solve them.

The authors analyze the main components of the teacher's information competence. The key pedagogical components are defined as a deep understanding of the pedagogical capabilities of information technologies, the ability to develop and use innovative teaching methods, the ability to create an information and educational environment, taking into account the qualitative level of the initial "input" information competence of the teacher's personality, and others. As a result of scientific research, the requirements for a modern teacher in the context of the development of students' information competence are analyzed, in particular, a thorough knowledge of information technology, the ability to integrate information technology into the educational process, the development of critical thinking skills in students, and the development of their digital skills.

Key words: competence, information competence, informatization, innovations, pedagogical components, educational process.

Постановка проблеми. У сучасну цифрову епоху, коли знання динамічно оновлюються, а доступ до інформації здійснюється за лічені секунди, педагоги мають опанувати навички пошуку, аналізу та ефективного використання інформації. Такі вміння не лише гарантують актуальність навчальних матеріалів і методів викладання, але й сприяють формуванню критичного мислення у здобувачів освіти. Завдяки інформаційній компетентності педагоги отримують доступ до безмежних можливостей цифрових інструментів, таких як онлайн-бібліотеки, програмне забезпечення для створення навчальних матеріалів та інтерактивні симулятори, що дозволяє їм створювати динамічні та цікаві освітні середовища [5]. Інформаційні технології є потужним інструментом для стимулювання інноваційної діяльності. Вони дозволяють створювати нові освітні середовища, які сприяють розвитку творчого потенціалу і формуванню навичок вирішення нестандартних задач.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади інформаційної компетентності досліджували О Овчарук, С. Гончаренко, Г. Селевка, В. Биков, М. Жалдак, А. Чичук та ін. Незважаючи на значний обсяг наукових робіт, присвячених формуванню інформаційної компетентності педагогів, питання педагогічних складових цього процесу залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті. Проаналізувати роль інформаційної компетентності в професійному розвитку сучасного педагога та визначити її вплив на якість освітнього процесу; розглянути питання педагогічних складових інформаційної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси в європейському і світовому освітньому просторі, зокрема Болонський процес, стимулюють перехід української вищої освіти до компетентнісного підходу. Формування компетентностей як результатів освіти є предметом активних досліджень як в Україні, так і за кордоном. Сучасні реалії, зокрема повномасштабна війна, висувають нові вимоги до закладів вищої освіти, які мають оперативно адаптуватися до змін та забезпечувати безперервність освітнього процесу. Як зазначається в дослідженні [4], одним із ключових чинників успішної адаптації є розвиток інформаційної компетентності педагогів, що дозволяє ефективно використовувати сучасні технології в умовах обмежених ресурсів та підвищеної невизначеності. Ключовим аспектом модернізації освіти є підготовка нового покоління науковців та педагогів, здатних до інноваційних досліджень. Це передбачає формування культури наукового пошуку та розвиток дослідницьких компетентностей, а також володіння сучасними інформаційними технологіями для ефективного проведення наукових досліджень.

Проаналізуємо дефініції «компетентність» й «інформаційна компетентність».

Експерти ЄС розглядають компетентність як здатність ефективно застосовувати знання на практиці, особливо в соціальних та професійних контекстах, де необхідна взаємодія з іншими людьми [7]. Підтримуючи точку зору М. Голованя [1], ми розглядаємо компетентність як інтегративну характеристику особистості, яка виявляється у здатності мобілізувати набуті знання, вміння та досвід для ефективного вирішення завдань у конкретних ситуаціях. На думку вченого, компетентності формуються у процесі діяльності і є важливим компонентом професійної та особистісної готовності індивіда.

Як зазначає О. Овчарук [4], володіння компетентностями з ІКТ є необхідною умовою для успішної професійної діяльності в сучасному інформаційному суспільстві, оскільки воно дозволяє ефективно вирішувати різноманітні завдання та адаптуватися до постійних змін.

У своєму дослідженні А. Чичук, В. Гончарук та В. Кваснюк [6] трактують «інформаційну компетентність» як інтегральну характеристику

особистості, що відображає її здатність реалізувати свій потенціал (знання, навички, досвід, особистісні якості), прагнення до саморозвитку та ініціативності у сфері інформаційних технологій для досягнення успіху у професійній діяльності. Водночас це включає усвідомлення особистої відповідальності за дотримання норм і правил ергономічної безпеки з метою збереження здоров'я та підвищення ефективності роботи.

Варто відмітити, що інформаційна компетентність не лише дозволяє педагогам використовувати цифрові інструменти, а й допомагає їм критично оцінювати інформацію з різних джерел, що є важливим навиком у сучасному інформаційному суспільстві. Розвиток інформаційної компетентності є невід'ємною частиною професійного зростання педагога, оскільки дозволяє їм бути в курсі останніх технологічних трендів та використовувати їх для підвищення якості освітнього процесу

Аналіз результатів дискусій, проведених в рамках проєкту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» (2004 р.), дозволяє виокремити серед ключових компетентностей, визначених українськими педагогами, здатність ефективно орієнтуватися в інформаційному просторі та використовувати інформаційно-комунікаційні технології. Ці компетентності є невід'ємною складовою інформаційної культури особистості і передбачають не лише володіння технічними навичками, але й здатність критично оцінювати інформацію, аналізувати її та використовувати для вирішення різноманітних завдань.

Проаналізувавши ряд наукових досліджень [1; 4; 7] можна констатувати, що поняття «інформаційна компетентність» розділяється на два підходи. Перший підхід пов'язує поняття «інформаційна компетентність» із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, акцентуючи увагу на технічному аспекті – умінні застосовувати технічні засоби для зберігання, обробки та передачі інформації. Другий підхід розглядає інформаційну компетентність через сприйняття та опрацювання інформації в професійній діяльності. Так, зокрема за визначенням Н. Колісник [2], інформаційна компетентність фахівця – це здатність формувати та використовувати інформаційне середовище професійної діяльності на основі теоретичних знань і практичних навичок застосування сучасних інформаційних технологій, що охоплюють необхідні знання та професійні вміння.

Ми визначаємо інформаційну компетентність викладачів (педагогів) як здатність адаптувати наукову інформацію до специфіки педагогічного процесу, формулювати педагогічні проблеми та використовувати різноманітні інформаційно-комунікативні засоби для їх розв'язання.

Аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що компетентність у пошуку інформації охоплює здатність здійснювати пошук у електронних і неелектронних базах даних та сховищах, а також обробляти інформацію за допомогою довідників і інших джерел. Вона включає навички пошуку інформації в Інтернеті, знання особливостей використання інструментів інформаційних технологій, уміння підбирати пошукові терміни з урахуванням рівня деталізації, оцінювати відповідність отриманих результатів запиту, а також формувати ефективні стратегії пошуку.

Педагогічні складові інформаційної компетентності визначають, яким чином педагог може не тільки опанувати сучасні технології, але й ефективно інтегрувати їх у освітній процес, формуючи у здобувачів необхідні цифрові компетентності. Дослідження в цій галузі дозволяють виділити такі ключові педагогічні складові:

– глибоке розуміння педагогічних можливостей інформаційних технологій;

– здатність розробляти і використовувати інноваційні методи навчання;

– вміння створювати інформаційно-освітнє середовище, що сприяє розвитку критичного мислення та творчості здобувачів;

– готовність до постійного професійного розвитку в умовах постійних змін в інформаційно-комунікаційному середовищі;

– урахування якісного рівня початкової «вхідної» інформаційної компетентності особистості педагога;

– профільне уточнення інструментальних умінь та загальнотеоретичних знань, здобутих у процесі опанування дисципліни.

Важливо підкреслити, що педагогічні складові інформаційної компетентності тісно пов'язані з особистісними якостями педагога, такими як креативність, інноваційність, критичне мислення і готовність до співпраці. Саме поєднання цих якостей і навичок дозволяє педагогу не просто передавати знання, а формувати у майбутніх фахівців компетентності, необхідні для успішного життя і роботи в сучасному світі.

Сучасний світ вимагає від випускників закладів вищої освіти не лише глибоких знань у своїй галузі, а й високого рівня інформаційної компетентності і саме викладач відіграє ключову роль у формуванні цієї компетентності у здобувачів.

Розглянемо детальніше, які вимоги пред'являються до сучасного викладача у контексті розвитку інформаційної компетентності здобувачів:

1. Грунтовне володіння інформаційними технологіями. Викладач повинен не лише вміти користуватися комп'ютером, але й володіти широким спектром програмних продуктів і онлайн-сервісів, які можуть бути використані в освітньому процесі. Це включає в себе знання основних програмних пакетів, зокрема Microsoft Office, Adobe Creative Suite, статистичні пакети; вміння працювати з різними типами цифрових ресурсів: текстові документи, презентації, відео, аудіо, графіка; навички використання систем управління навчанням LMS, як Moodle, Google Classroom; знання основ веб-дизайну і програмування: для створення власних навчальних матеріалів.

2. Здатність інтегрувати інформаційні технології в освітній процес. Важливо вміти ефективно використовувати ІКТ для створення інтерактивних навчальних матеріалів, таких як презентації, відеозаняття, онлайн-тести, симуляції, організовувати онлайн-навчання, співпрацювати зі здобувачами через різні середовища

3. Здатність розвивати навички критичного мислення у здобувачів. Важливо навчати здобувачів не просто споживати інформацію, а критично її оцінювати, аналізувати та синтезувати. Для цього необхідно формувати навички пошуку достовірної інформації через використання бібліографічних баз даних, наукових статей, перевірених джерел; розвивати вміння аналізувати інформацію, а саме виділяти головне, виявляти суперечності, оцінювати аргументи; стимулювати творче мислення: пропонувати завдання, які вимагають нестандартних рішень.

4. Здатність розвивати свої цифрові навички. Світ інформаційних технологій постійно розвивається, тому сучасному педагогу важливо слідкувати за новими тенденціями в освіті, а саме відвідувати тренінги, семінари, конференції; вивчати нові програмні продукти і інструменти – освоювати сучасні технології для ефективнішої роботи; ділитися досвідом з колегами.

Узагальнюючи вищезазначене, варто зробити висновок, що розвиток інформаційної компетентності здобувачів – це складний і багатогранний процес, який вимагає від викладачів не тільки знання інформаційних технологій, але й педагогічної майстерності. Сучасний викладач – це не просто передавач знань, а фасилітатор навчання, який створює сприятливе середовище для розвитку творчого потенціалу здобувачів.

З метою визначення важливості інформаційної компетентності у процесі викладання автори провели опитування під час всеукраїнської науково-практичної конференції «Цифрова трансформація викладача в умовах освітнього процесу», яка відбулася в квітні 2023 року. Всього в опитуванні взяли участь 43 викладачі, педагоги та науково-педагогічні співробітники, віком 27–66 років, із загальним педагогічним стажем 32 роки, серед яких 74% жінки та 26% чоловіки. На запитання «Як ви вважаєте, інформаційна компетентність впливає на якість освітнього процесу?» були дані наступні відповіді: так (81,5%), ні (5,3%), важко відповісти (13,2%). Хоча частка респондентів, які вважають, що інформаційна компетентність не впливає на якість освіти є невелика, варто звернути увагу на причини такої думки. Це може бути пов'язано з недостатнім досвідом використання ІКТ у освітньому процесі, відсутністю необхідних технічних умов, недостатньою підготовкою викладачів.

Відповіді на наступне запитання «Наскільки важливим, на вашу думку, є володіння інформаційними технологіями для сучасного викладача (педагога)?» розподілились таким чином:

– важливо (82,3%);
– не важливо (5,3%);
– скоріше важливо, ніж не важливо (9,2%);
– скоріше не важливо, ніж важливо (3,2%).

Загалом 91,5% респондентів (сума тих, хто відповів «важливо» та «скоріше важливо») визнають значення інформаційних технологій для професійної діяльності педагога. Лише 8,5% мають протилежну або менш визначену позицію. Ці результати підкреслюють актуальність цифрової грамотності для сучасного педагога та її важливість у забезпеченні ефективного освітнього процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження авторами проаналізовані дефініції поняття «компетентність» та «інформаційна компетентність», обгрунтовано, що високий рівень інформаційної компетентності є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного викладача. Адже саме вона дозволяє ефективно працювати з інформацією, адаптувати її до потреб освітнього процесу і використовувати сучасні технології в освітній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головань М. С. Інформатична компетентність як об'єкт педагогічного дослідження. URL: http://dspace. academy.sumy.ua/bitstream/123456789/603/1/Golovan_2007_UIPA_16.pdf

2. Колісник Н. В. Основні підходи до формування комунікативної компетентності на засадах принципу наступності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія».* Вип. 199. 2014. Ч. 2. С. 152–158.

3. Овчарук О. В. Особливості запровадження компетентісного підходу: досвід України та країн Європи. *Інформаційні технології в освіті,* вип.4. 2009. С. 218–225.

4. Плужник О. В., Березанська І. М., Дрок П. В. Роль і значення інформаційної компетентності у становленні майбутнього фахівця професійної освіти. In The 2 nd International scientific and practical conference *"Science and society: modern trends in a changing world"* (January 22–24, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2024. 662 p.

5. Хатько А. В. Формування інформатичної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Бердянський держ. пед. ун-т. Бердянськ. 2012, 20 с.

6. Чичук, А., Гончарук, В., Кваснюк, В. Розвиток інформаційної компетентності фахівців в освітньому середовищі. *Наукові записки*. вип.3. 2024,

7. Quality education and competencies for life. Workshop 3. Background Paper. 2004. P. 6.